

Fittjaprojektet 1996 – 1999

Fittjaprojektet 1996 - 1999

INNEHÅLL

Vad som föregick projektet - några tankar	sid 3	
Lite historia		sid 3
Projektets idé		sid 4
Redogörelse för första årets arbete, augusti 1996-maj 1997		sid 4
Reflektioner efter första årets arbete		sid 5
Redogörelse för andra årets arbete, augusti 1997-maj 1998		sid 5
Reflektioner efter andra årets arbete		sid 6
Det konstnärliga utvecklingsarbetet ur E.L.D:s perspektiv		sid 8
Redogörelse för tredje årets arbete, augusti 1998 - maj 1999		sid 9
Reflektioner efter tredje årets arbete		sid 9
Dokumentationsmaterial		sid 10
Om projektets ekonomi		sid 10
Förteckning över personer/institutioner som informerats om projektet	sid 11	
Förteckning över seminarier där projektet presenterats		sid 11
Slutord		sid 13
Arbetets uppläggning och tider		sid 14

Fittjaprojektet var ett treårigt forsknings- och konstnärligt utvecklingsarbete vid Fittjaskolan i Botkyrka kommun söder om Stockholm, vilket pågick under åren 1996-1999. Arbetet bedrevs tillsammans med elever i en högstadielklass. Ansvarig för projektet var undertecknad, koreograf och konstnärlig ledare vid E.L.D. Efva Lilja. Övriga medverkande presenteras i redovisningen av arbetet under respektive läsår. Projektet omfattade totalt 1 740 arbetstimmar. Ett omfattande dokumentationsmaterial finns samlat hos E.L.D. Det består av brev, dagböcker, skisser, foton, videor, ljudband m.m. Arbetet har redovisats i tre videoproduktioner samt här i undertecknads berättelse.

Vad som föregick projektet - några tankar

Det är vi vuxna som definierar barnets värld. Vi formar såväl deras värderingar som deras världssyn. I vår strävan efter rationalitet och kontroll begränsar vi deras livsrum. Ordet dominerar all erkänd kommunikation. Vi säger: Svara! Förklara! Begrip! Ändå vet vi att ordet utgör en mycket liten del av vår kommunikativa resurs. Hur kan vi då värna en utvecklad definition av språk? Hur kan vi väcka tillit till även den icke verbala kommunikationen?

Många gånger upplever jag ordet som den rationella världens handikapp. Ordet som imman på en fönsterruta, den som skymmer blicken. Vad är det då vi inte säger?

Genom konsten kan vi erbjuda barnet rum för det ogripbara. Rum för längtan och förväntan, för missmod, aggressivitet eller glädje. Rum för det som inte låter sig inordnas. Konsten speglar såväl vår historia som vår samtid. Den nyskapande konsten riktar i sina bästa delar även blicken framåt. Vi lever i en tid när det gäller att återuppväcka hoppet. Att åter tända blicken i de många ögon där den slocknat.

Lite historia

Sedan mitten av 70-talet har jag vid sidan av mitt scenkonstnärliga arbete, hållit kontakten med barn i företrädesvis högstadieåldrarna. De senaste nio åren har det skett genom de s.k. skolprojekt som E.L.D. drivit. Mycket kortfattat går de ut på att vi arbetar tillsammans med en klass under en intensiv dansvecka. Alla elever deltar i en arbetsprocess där vi utifrån barnets egen rörelse söker väcka en tilltro till dess kommunikativa förmåga - att se sin egen rörelse som en språklig handling. Vi erövrar rörelsen och formar den till ett tilltal i dans. Ett tilltal som bottnar i barnets egen nödvändighet. Vi vill ge barnen en relation till den samtida konsten, dess möjligheter och funktion i vårt kulturarv och därigenom aktivera även det vardagliga på ett nytt och spännande sätt. Vi bjuder på våra vuxna erfarenheter under processens gång och avslutar veckan med en föreställning, ur

E.L.D:s repertoar, för hela skolan. En föreställning som oftast också ger barnen ett första möte med den samtida musikkonsten.

På Fittjaskolans högstadium har vi sedan 1990 genomfört ett eller flera skolprojekt varje år. Under dessa år har både skolan och det omgivande samhället genomgått stora förändringar. Det mänskliga klimatet har hårdnat, skolans resurser beskurits hårt och segregationen befästs. Idag finns nästan inga svenska barn kvar i Fittja.

1995 presenterade jag en idé till ett forsknings- och konstnärligt utvecklingsarbete för dåvarande skolledaren Birgitta Ehlin vid Fittjaskolan. Att skolprojekten är en bra arbetsmodell det vet vi. Men hur kommer vi som konstnärer vidare i utvecklandet av danskonst för barn och ungdom? Hur kan vi befästa konstbegreppet som frizon inom skolans verksamhet?

Projektets idé

Jag presenterade en idé till ett treårigt projekt, då vi i E.L.D. skulle följa en klass genom högstadiet i återkommande möten kring dans, musik och konstbegreppet i stort. Jag satte upp en målsättning sammanfattad i några frågeställningar:

- Vari består danskonstens möjligheter i relation till barnets egen nödvändighet?
- Hur ser rörelsens språkighet ut?
- Vilka är danskonstens möjligheter inom grundskolan?

Birgitta sökte pengar och finansierade projektet via bidrag från Stockholms Läns Landsting och Stiftelsen Framtidens Kultur.

Skolan valde klass 7A som mottagare av projektet. I klassen finns inga svenska barn.

Redogörelse för första årets arbete, augusti 1996 - maj 1997

Klassen bestod av 15 barn: kurder, turkar, syrier och sydamerikaner. Flera av de kurdiska barnen kom från Kuluområdet i Turkiet och hade en mycket låg nivå på både svenskan och sitt modersmål, vilket i delar gjorde dem "språklösa". Dessa barn levde också i en kultur som inte alls var lika skriftspråklig som vår. Gemensamt för klassen var en mycket låg nivå på svenskan och dålig skolunderbyggnad. Eleverna kom från olika mellanstadieskolor och räknades generellt som "svaga". Flera hade stora sociala problem och vissa var även kriminellt belastade.

För oss i E.L.D. var det svårt att inte ens enkel "vardagssvenska" kunde följas av alla. Vi kunde inte prata med varandra och räkna med att vi gjort oss begripliga. Vi upplevde klassen som vilsen, orolig, destruktiv... Klassens lärare hade stor kunskap och engagemang i barnen vilket vi upplevde som ett stort stöd i arbetet. I arbetet med dansen framträdde våra kulturella olikheter, könsrollstänkande m.m.

Första terminen

Första terminen träffade vi klassen vid 12 tillfällen. Vi arbetade med dans (träning, improvisation, komposition). Alla barn fick också träffa tonsättare, arbeta i musikstudio, pröva ljusdesign, möta musiker, se dansvideo, göra studiobesök hos E.L.D. m.m. Terminen avslutades med föreställning för hela högstadiet. E.L.D. byggde scen i sporthallen. Barnen redovisade två korta danskompositioner och E.L.D. gav **OM... det andra** och **Den Obrutna** med medverkan av Stockholms Saxofonkvartett.

Andra terminen

Vårterminen ägnades helt och hållet åt videoproduktion. Med höstterminens erfarenheter i bagaget gick vi vidare. Barnen skrev manusunderlag, arbetade fram koreografi/regi, filmade och gjorde musik. Alla texter och annat underlagsmaterial finns bevarat. Arbetet redovisades i videon: **En sjuas tankar bland levande människor och döda ting**, 15 min.

Hela året förde jag dagbok över arbetet, barnen skrev dagbok, vi fotograferade vid två tillfällen och videodokumenterade arbetet - helt på E.L.D:s bekostnad. Denna del av projektet var inte finansierad. Regelbundna samtal fördes med klassens tre lärare som också deltog i arbetet: Yvonne Keskiaho, Peter Bergander och Peter Brangö. Deras engagemang var helt avgörande för projektets genomförande i denna första fas. Från skolans ledning var det Birgitta Ehlin som "backade upp".

Projektet tog emot studiebesök av elever från Danshögskolan, Stiftelsen Framtidens Kultur, pryoelever från Viksjöfors, samt Stockholms Läns Landstings kulturborgarråd.

Reflektioner efter första årets arbete

Arbetet var mycket krävande och svårt, både konstnärligt och pedagogiskt. Vi lagde ner tre gånger så många timmar som planerat. Svårigheterna var många, inte minst p.g.a elevernas sociala situation, obefintliga självkänsla och totala oförmåga till kollektivt arbete. Barnen representerade en kultur väsensild från vår svenska och manifesterade i sin vardag en vilshenhet, oro och aggressivitet över det utanförskap vi placerat dem i. De saknade i stort framtidstro. Hopplösheten strömmade emot oss och tog sig ständigt uttryck i destruktiva handlingar.

Vad kunde vi egentligen erbjuda dem? Genom konsten en själens frizon, en stunds paus, en spegel....?

Ur E.L.D:s perspektiv var det inte tillräckligt att få danskonsten prövad i föreställningar etc. Hela arbetsprocessen måste upp på en nivå där också det dagliga innebär en utmaning som kan leda till rörelsestudier, nya frågeställningar och fördjupade konstnärliga insikter. Hur kommer vi dit? Hur kan vi bidra också till en nödvändig statushöjning av utvecklandet av danskonst för barn och ungdom? Utvecklandet av nya föreställningsformer? Arbetsformer som kan ge även andra konstnärer lust till möten med barn som målgrupp och visa på att dessa möten kan äga rum utan konstnärliga kompromisser?

De många frågeställningarna tog vi med oss in i nästa etapp: läsåret 97/98.

Redogörelse för andra årets arbete, augusti 1997 – maj 1998

Förändringar på skolan

Tre elever hade lämnat klassen under året: David, Nelson och Ariel. Två nya elever hade placerats i klassen under vårterminens sista veckor. Klassens lärare från första året har alla slutat och lämnat skolan. Ny klassföreståndare fr.o.m. höstterminen var Anna Sjögren. Hon arbetade under hösten tillsammans med en annan kvinnlig lärare som lämnade klassen under vintern och ersattes av en manlig lärare: Özden Ünlüer. Han var inte engagerad i projektet. Också Birgitta Ehlin lämnade under sommaren Fittjaskolan och sin tjänst som skolledare. Eftersom det var hon som från skolans ledning ansvarat för projektet uppstod ett visst tomrum. Det blev en del oklarheter när det gäller

olika ansvarsfrågor, ekonomi och planering. Vi höll kontakten med Birgitta som tillsammans med skolledaren Marianne Hellström ändå hade hand om planering och ekonomi samt med skolans rektor Bengt Olof Asp.

Tredje terminen

Som inledning till årets arbete fick eleverna ett brev från mig. Jag efterfrågade deras synpunkter och tankar efter första årets arbete, om de vill arbeta vidare med dans eller avstå från projektet och om de vid en eventuell fortsättning skulle vara beredda på att arbeta konstruktivt. Varje elev skrev sedan ett svar till mig. Dessa brev utgjorde en mycket gripande läsning. Alla ville fortsätta.

Hur får vi då fatt i deras kraft och vilja? Hur kan vi genom dansen synliggöra vad som är viktigt för dem?

Utifrån de erfarenheter vi hade gjort under första året beslöt vi att dela upp eleverna i små arbetsgrupper. De fick själva bestämma gruppernas sammansättning. Detta gjorde de med glädje ena dagen för att nästa böna och be om att få byta. Splittring och konflikter av alla slag präglade klassen som fortfarande hade mycket svårt att samarbeta. Grupperna behöll vi så som de ursprungligen formades. Eleverna ombads skriva ner sina tankar kring kamratskap. Vad är en god kamrat? Vad gör man när orden inte räcker till? Dessa anteckningar kom att bilda underlag för hela årets arbete.

Allt arbete bedrevs i grupperna, som alla valde olika arbetsmetoder och hade vitt skilda sätt att närma sig en gestaltning av temat. Genomgående kan man säga att alla arbetade utifrån rörelseimprovisationer som ledde fram till de kompositioner vi sedan videofilmade. Vi arbetade hela terminen utan musik med all koncentration på rörelsen.

Höstens höjdpunkt inträffade när vi den 29/10 fick meddelande om att vår film: **EN SJUAS TANKAR BLAND LEVANDE MÄNNISKOR OCH DÖDA TING** hade vunnit flera priser vid Solna ungdomsfilmfestival. Vi fick pris för: 1. Bästa film, 2. Bästa klipp, 3. Bästa ljud!!! Eftersom vi inte kunde delta i festivalens final kom en representant för juryn till Fittjaskolan den 10 november och förrättade där en prisceremoni inför hela skolans högstadium. Vinnande filmer turnerade sedan på landets högstadieskolor. Det hade aldrig tidigare hänt att en film tagit så många priser! Till visningen och prisutdelningen inbjöd vi också klassens tidigare lärare: Peter, Peter och Yvonne, som självklart kom och firade. Detta tillfälle finns videodokumenterat. Mitt i Botkyrka publicerade den 10 november en artikel om klassen och projektet.

Under hösten deltog Åsa Fagerlund från Danshögskolan som praktikant i projektet.

Fjärde terminen

Under våren arbetade vi med alla flickor för sig, alla pojkar för sig samt vid några tillfällen i helklass. Vi ville pröva om klassen kunde/ville samarbeta. Det var också nödvändigt utifrån arbetet med videon och danskompositionerna där det av eleverna formulerade temat också innehöll "möte och gemenskap". Jämfört med förra året fungerade detta bra. Hela arbetet fokuserades helt på videoproduktionen. Hur får vi fram "avsikt och verkan"? Hur får vi dem att förstå sambandet mellan den egna arbetsinsatsen och resultatet? Ett av många sätt vi prövade var att genom videodokumentationer av arbetsprocessen visa dem de första kaotiska skisserna och sedan hur allt successivt blir tydligare och tydligare genom övning. När videon sedan blev klar fick den titeln: **VÄNNER FÖR LIVET?**

Reflektioner efter andra årets arbete

Det gäller att inte bli förförd av tillsynes snabba resultat. Dessa handlar nästan alltid om yta, tillfälligheter och förenklingar. Djupare insikter kräver tid. Ständigt måste man vara beredd att ompröva definitioner, mål och mening. Jag kunde titta på årets video och bländas av resultatet - en enorm utveckling sedan första året! Vi såg alla på videon med stor stolthet. Vi hade närmast oss dansen och varit trogna konstbegreppet. Barnen utvecklades dessutom socialt, emotionellt och intellektuellt. Skolan fick en "fjäder i hatten". Klassen fick en massa positiv uppmärksamhet och dessutom pris som årets kulturklass av Botkyrka kommun!

Men - med vilken insats?

Skolan stödde projektet ekonomiskt via olika bidragsinstanser och genom att frigöra schematid, men utan uttalad målsättning. Vi hade uppenbarligen inte lyckats förankra projektet i någon djupare mening. Forskningsaspekten var inte tillräckligt tydlig för vare sig skolans ledning eller kollegium. Under året hade vi inte mött kollegiet alls trots att jag framförde önskemål om detta vid tre tillfällen. Jag hade haft två korta möten med skolans rektor, det ena ensam, det andra tillsammans med Anna och Marianne.

För att ett projekt som detta ska fungera krävs en balans mellan 1. det konstnärliga arbetet och forskningsarbetet, 2. det praktiska arbetet tillsammans med barnen och 3. projektets förankring i skolan.

Mina slutsatser beträffande vår relation med skolan:

- Vi hade inte ställt tillräckligt tydliga krav på skolan. Vi borde ha haft ett möte med skolans ledning om målsättning, planering och finansiering inför sista arbetsåret.
- Vi borde fått ett möte med kollegiet under höstterminen. Vid detta möte skulle jag visat de två videofilmerna och utifrån dessa presenterat och diskuterat projektet. Inför detta skulle utvärderingarna från de första två åren varit tillgängliga tillsammans med min artikel: Danskonst i gränsland, publicerad i boken: Styrka och mod - om barns skapande, utgiven av Rädda Barnen våren -98.

Mina frågor utifrån dessa reflektioner till skolans ledning och lärarkollegiet:

- Är min definition av konstbegreppet och min analys av dess möjligheter till integrering i skolans inre värld relevant?
- Är forskningsaspekten beträffande rörelsens språklighet och därmed danskonstens möjlighet som kommunikativ resurs av intresse för skolan med tanke på utveckling av det vi kallar språk?
- Kan vi inför sista året hitta samarbetsformer som kan gagna projektet och möjliggöra ett "förvaltande" av erfarenheter och resultat (konstnärligt/pedagogiskt) inom skolan?

- Vilken är skolans målsättning med projektet?
- Vem är ansvarig från skolans sida?
- Kritiska synpunkter och förslag?

Allt arbete vi gjorde utgick från eleverna. Det var deras erfarenheter, deras idéer som skulle synliggöras. Det var deras rörelser och deras musik. En del av arbetet bestod av att få dem att ta ansvar för just detta. Klassens engagemang var större och mer självklart än första året, men ändå halvhjärtat. Eleverna arbetade bra i små grupper men utan att ännu ha hittat formen för mer gemensamma ansträngningar. Inom klassen fanns stora skillnader i mognad, ambition och intellektuell förståelse liksom i förmåga till empati. Det faktum att flera fortfarande knappt kunde följa enkel vardagssvenska gjorde det också svårt att kommunicera. Flera elever hade svårt att definiera sig själva i förhållande till gruppen vilket skapade osäkerhet och förvirring. Så länge förvirring var detsamma som olust fanns ingen vilja, eller förmåga, att anta utmaningar utanför det egna jaget.

Den brist på nyfikenhet som jag upplevde så frustrerande, var avhängig barnens bristande självförtroende och deras hopplöshet. Särskilt upplevde jag flickorna som uppgivna, utan drömmar och visioner med en brist på vuxna förebilder - andra än dem deras kulturs traditioner påbjuder. Det som första året kunde ta sig uttryck i rörliga, lustfyllda, ibland lekfulla kroppar stelnade nu i en för mig främmande kulturs mönster. De höll på att bli kvinnor. De blev stora, tunga, orörliga... inte en rörelse i onödan (allt var jobbigt). De talade inte om utbildning eller yrke utan om förlovning, giftermål, barn... För mig framstod detta också som en klassfråga. Bland välutbildade invandrarkvinnor upplever jag att det härskar andra ideal. Pojkarna hade en starkare energi, var uthålligare, testade idéer som de också hävdade. De ville mer, bråkade mer och stred ständigt om den hierarkiska ordningen. Jag upplevde också elevernas värld som oerhört begränsad: kulturellt, socialt men också geografiskt. Ibland trodde jag att de vet mer om sin hemort och Turkiet än om Botkyrka/Stockholm och Sverige.

Vad är samhällets mål? Ska barnen i Fittja integreras - eller isoleras för att sedan återbördas till det land där de har sina rötter?

Under året hade de tydligare än någonsin givit uttryck för sin syn på relationer, vänskap och socialt ansvar - gestaltat i dans. Jag var övertygad om att videomediet var helt rätt. Det tillåter koncentrerat arbete som sedan kan iakttas och analyseras. Eleverna ser sig själva och sitt arbete på ett sätt som kan fördjupa en förståelse av den språkliga dimensionen. De bygger en jag - uppfattning som också synliggör individen i kollektivet. Det syns snabbt att arbete ger resultat!

Mina frågeställningar utifrån dessa reflektioner om klassen:

- Kan mötet med konsten ge en större tilltro till eget hopp, dröm och längtan?
- Kan den konstnärliga gestaltningen bidra till en vidgad världsbild och en mer medveten livsåskådning?
- Är det möjligt att kommunicera över våra kulturella och sociala gränser?
- Kan vi bidra till en förändrad kvinnosyn?

Det konstnärliga utvecklingsarbetet och forskningsaspekten ur E.L.D.s perspektiv

Detta andra år hade dansarna i gruppen själva fått välja sitt ev. deltagande eller ej. Detta resulterade i att Peter och Hjalmar deltog i stora delar av arbetet, medan Johanna deltog vid ett fåtal tillfällen och Alexandra inte alls. Med männen förde jag kontinuerligt resonemang, diskuterade och lämnade dem ansvar för vissa uppgifter att lösa på egen hand. Det fungerade bra men vi hade otillräckligt med tid för analys och utvärdering. Övriga i E.L.D. informerades vid gruppens veckomöten samt gavs möjlighet att delta i seminarier.

Jag lärde mig oerhört mycket av det rörelseanalytiska arbetet. Arbetet kunde vara tröttsamt, frustrerande och ibland helt utmattande eftersom kaos var så påtagligt närvarande i allt arbete som engagerade mer än två elever... ändå var detta kaos konstruktivt till skillnad från första året när vi upplevde allt destruktivt. Det var också intressant att tvingas in i arbetsformer utan ordet. All vår avsikt måste då tydliggöras i handling, i rörelse. Ett mycket stort stöd fick vi också av klassens lärare Anna som på alla sätt stöttade och bidrog till projektets utveckling.

Ofta funderade jag över hur dessa erfarenheter påverkade mitt eget koreografiska arbete. Hur påverkade det dansarnas medvetenhet om det kommunikativa i rörelseuttrycket? Jag är övertygad om att det verkligen fördjupar ett förhållande till konstupbegreppet som sådant och därmed också vårt sätt att möta en publik - oavsett ålder, kön, nationalitet osv. Det ger också en lust att få dessa insikter och hypoteser prövade i annat forum, med andra barn. En möjlig utveckling skulle vara att integrera barnets röst i det konstnärliga tilltalet, att också ha barn som medverkande i föreställningar, att också låta barn formulera sig och i dialog med oss medverka i det koreografiska

Hösten 1996 inledde vi därför samtal med Musik i Halland som blev mycket intresserade av dessa tankar. Samtalen kom att leda fram **Det Brinnande** - ett pilotprojekt, det första av sitt slag i Sverige. **Det Brinnande** blev en föreställning om det mest angelägna, formulerat i dans, musik och ljus av klass 8D i Varlaskolan, i samarbete med Musik i Hallands ensemble Ginestra och E.L.D. med uruppförande den 14 november 1998 på Varlaskolan i Kungsbacka. Originalmusiken skrevs av tonsättaren Marie Samuelsson, ljusdesigner var Mats Andreasson och hela arbetet dokumenterades av författaren Gunilla Boethius. Boken om **Det Brinnande** ges ut av Statens Kulturråd hösten 1999.

Vi ska ge våra barn det bästa vi som vuxna kan skapa förutsättningar för och det ska ske i dialog med dem det berör...

Redogörelse för tredje årets arbete, augusti 1998 - maj 1999

Förändringar på skolan

Ytterligare en elev, Hatiche, lämnade skolan under sommaren. Tre nya elever hade börjat, Fatih, Kamil och Murat. Klassföreståndaren Anna Sjögren slutade i januari och under vårterminen fick klassen återigen en ny Monica Eriksson. Med denna omsättning bland både elever, lärare och sedan tidigare även skolledare var projektets kontinuitet bruten, dess bakgrund och idébildning omöjlig att förankra.

Arbetets uppläggning

Slutsatser vi drog efter andra årets arbete gjorde att vi tillsammans med Anna beslöt oss för att presentera kärleken som tema för sista årets arbete. Vi började med att eleverna enskilt skrev till

mig om kärlek. Som stöd för skrivandet fick de några förslag på teman. Därefter diskuterade vi med samtliga elever om årets uppläggning av arbetet och idéer för hur vi skulle kunna närma oss temat i dans. Samtliga ville arbeta vidare med video. Vi delade in eleverna i fem arbetsgrupper och påbörjade arbetet med improvisationer, synopsis och manus. Repetitioner och inspelningarna ägde rum i respektive arbetsgrupp i de miljöer som valts: Fittjaskolan, ett café i Tumba, Gallerian, Fittja centrum m.fl. platser. Efterarbete, redigering, grafik, musikläggning och ljudarbete ägde rum hos oss. Eleverna delade upp ansvaret för olika delar och deltog i varierande omfattning. Hela arbetet slutredovisades inför inbjudna gäster och Fittjaskolans högstadium den 3 juni. Då visades projektets samtliga tre videor.

Eleverna hade under året också skrivit om sin syn på språkbegreppet.

Reflektioner efter tredje årets arbete

Pojkarna hade blivit män. Flera av dem med visst motstånd då den erbjudna vuxenvärlden inte utgjorde någon direkt lockelse. De provocerade, testade sina positioner oavbrutet och levde efter sin övertygelse om att konflikter löses med våld. Stor fysisk kraft i förening med oro. De saboterade varandras framgångar ofta med ren terror. Tre av åtta lämnade grundskolan med godkänt i de s.k. grundämnena.

Flickorna hade blivit kvinnor, flera förlovade med unga män från Turkiet. De anpassade sig till en kvinnoroll vitt skild från den vi med rötter i vår svenska kultur tar för självklar. De gav inte längre uttryck för några drömmar, de blev allt orörligare och ”sket i allt”. Ingen av de sju flickorna fick betyget godkänt.

Efter det att Anna lämnade klassen demoraliserades den totalt och den sammanhållning som tidigare kunnat skönjas bara försvann. Arbetet blev fruktansvärt svårt med stor dominans av ledartyper som helt enkelt ”klippte till” den som framförde en avvikande uppfattning eller ett eget förslag. Fysiskt arbete med rörelsen, med dansen blev nästintill omöjligt. Inspelningsdagarna var de som fungerade bäst, särskilt bland killarna. Tjejerna ville aldrig anstränga sig mer än absolut nödvändigt. Trots detta dokumenterade motstånd var medverkan i projektet helt frivilligt! En av killarna utnyttjade detta och hoppade av projektet under hösten.

Våra kulturella skillnader blev allt tydligare. Kärlekstemat var den ultimata utmaningen med tanke på att kroppsberöring mellan könen är tabu. Hålla handen var okey men inte att smekas, kramas eller annat... Flera av killarna ville ”låna” svenska tjejer för att kunna gestalta vad de skrivit om. När ingen i klassen kunde tänka sig att gestalta flickvännen till Fatih i videon, hittade vi Susan från en annan 9:a som gärna ställde upp. De fysiska språksignalerna skiljer sig radikalt. Så subtilt jämfört med hur vi som svenskar uttrycker oss. De kräver mycket uppmärksamhet.

PKK-ledaren Öcalans fängslande i Turkiet innebar stora motsättningar mellan turkar och kurder på skolan. Under våren yttrade sig detta i större spänning och mer bråk än vanligt. Det påverkade också vårt arbete.

De tre punkter vi tidigare uppställt för en fungerande balans i projektet är:

Det konstnärliga arbetet och forskningsarbetet
Det praktiska arbetet tillsammans med eleverna

Projektets förankring i skolans inre arbete

Detta fungerade inte alls. Skolan hade varken vilja eller kapacitet att förankra ett projekt som vårt. Jag upplevde att allt gick ut på att ”hålla skeppet flytande”. Det fanns ingen vision, inget att enas kring i gemensam ansträngning. Vi hade inte heller kunnat arbeta ihop med lärare, eller idéförankra i seminarieform. Däremot tog flera lärare på eget initiativ kontakt, om än mycket sporadiskt.

Ingen utav de frågeställningar vi lämnade till skolans ledning i samband med andra årets utvärdering blev besvarade.

Eleverna såg föreställningen **OM... det andra** och **Den Obrutna** med E.L.D. under hösten.

Dokumentationsmaterial

Elevernas dagböcker från de två första åren, alla brev, uppsatser och skisser finns bevarande, liksom videoband från arbetsprocesser och slutproduktion. Några foton från varje läsår har vi sparat. Min dagbok finns kvar.

Elevernas tankar om språk, om dans, om vänskap m.m. utgör en gripande läsning som manar till eftertanke om skola, vardag och livsvillkor. På mycket torftig svenska försöker de kommunicera en vilja som inte är ”lättfångad”. De uttrycker generellt en tillfredsställelse med videoproduktionerna som de tycker visar vad de vill ha sagt.

Allt material finns hos E.L.D.

Om projektets ekonomi

Projektet har haft otillräckliga ekonomiska resurser. Det har saknats pengar för videoproduktionen, fotodokumentationen och utvärderingsarbetet. Vi har också lagt ner betydligt fler arbetstimmar än vad vi haft betalt för. Efter varje år har vi skickat ut videokopior och utvärderingar till ett antal personer och institutioner som antingen bett om att bli informerade eller som vi valt att informera. Inte heller detta har varit finansierat.

Projektet har inbringat 342 575 kr inklusive moms.

Personer/institutioner som informerats om projektet och fått ta del av utvärderingar och videor

Marita Ulvskog, kulturminister
Margot Wallström, f.d.socialminister
Cecilia Dahlgren, KUR dans i skolan
Anita Johnson, avd.dir. Statens Kulturråd
Agneta Sommanson, Kulturdep. Kultur i skola gruppen
Karin Markensten, Stockholms Kommun, kultur och fritid
Olivia Wigzell, f.d.kulturlandstingsråd, Stockholms Läns Landsting
Per Ekedahl, utv. centrum för barn och ungdomskultur
Lena Pählman, Stiftelsen Framtidens Kultur
Birgitta Rydell, kulturborgarråd Stockholms Kommun
Gunnar Svensson, Stiftelsen Framtidens Kultur
Maria Paz, f.d. kulturborgarråd Stockholms Kommun
Eva Schöld, kulturchef Stockholms Kommun
Margaretha Boström Stockholms Läns Landsting, kulturförvaltningen
Vicky Sverkersson, länsdanskonsulent i Halland
Gerd Hillman, KUR, forskning och konstn utv.
Susanne Osten, regissör och professor DI
Bodil Persson, koordinator Dans i hela landet
Cecilia Olsson, fil.lic. dansvet.
Mångkulturellt centrum i Botkyrka
Birgitta Qvarsell, professor ped.inst. Sthlms universitet
Kari Sylwan, rektor Danshögskolan
Chris Torch, Intercult
Margaretha Sörensson, teater- och danskritiker
Birgitta Sohlman, TV-producent
Björn Westeson, Forum för världskultur
Ulrica Messing, Integrationsminister
Gunilla Thorgren, statssekreterare Kulturdepartementet

Videon **EN SJUAS TANKAR BLAND LEVANDE MÄNNISKOR OCH DÖDA TING**
har visats vid:

ITI världskongress i Seoul, Korea okt.-97
Solna ungdomsfilmfestival, okt. -97
ÖM, E.L.D. Stockholm, febr. -98

Seminarier där projektet presenterats och videor redovisats

Mångkulturellt Centrum, Folkets Hus, Hallunda 991125
Världskultur - lokal kultur i kosmopolitisk förort eller?

Kulturting, Loka Brunn, Hällefors 991028
Danskonst i gränsland, videovisning

Kulturmagasinet, Östersund, Mittnordiska Kulturdagarna 991015
**Vi bygger drömmen om ett liv, videovisning, föreställning ur
Det Brinnande**

Kalmarsalen, Regionförbundet Kalmar län 990929
Danskonst i språkets utmarker, videovisning

Danshögskolan Stockholm 990910

Danskonst i gränsland, videovisning, workshop

Kulturhuset, Stockholm 990902

**Danskonst i gränsland, videovisning, föreställning Tyst Mur
Rum i våra medvetanden, videovisning**

Landstingets kulturkonferens, Samspel och mångfald, Stockholm 981009

Danskonst i språkets utmarker, videovisning

Danshögskolan, Många kulturers danser, Stockholm 981003

Danskonst i språkets utmarker, videovisning

Danshögskolan, ämnesstud. barndans samt ped.linjen, Stockholm 980911

Danskonst i gränsland, videovisning

Örebro kulturskola, Skolan och kulturen i ett multietniskt samhälle 980814

Danskonst i språkets utmarker, videovisning

Konstepidemin, De ungas akademi, Göteborg 980323

Den koreografiska arbetsprocessen, motiv och avsikter, videovisning

Children's creativity builds the future, European conference, Stockholm 980312

The art of dance on a border line

ÖM, E.L.D. Stockholm 980216

Om E.L.D.s arbete med danskonst för barn, videovisning

Danshögskolan, pedagogutbildningen, Stockholm 980216

Danskonst i gränsland, fördrag, workshop, videovisning

Nordisk barnteaterfestival i Veile, Danmark 970527

Om DANS eller vanvett i den vardagliga idyllen, film: RESAN HEM

Barnkulturbiennalen, Halmstad 970506

**Danskonst i gränsland, workshops och föreställning: Cirkustango
Och luffarstepp, videovisning**

Musikhögskolan, Göteborg 970320

**Om DANS eller vanvett i den vardagliga idyllen, workshops och
föreställning: ...cho...**

Barnkulturcentrum i Eskilstuna 970210.

**Seminarium Om DANS eller vanvett. i den vardagliga idyllen,
workshops och föreställning: Den Obrutna, videovisning**

Danshögskolan, Stockholm 970127

Danskonst i gränsland, visning av dansvideor

Kyrkeruds folkhögskola, Årjäng 961216

Det bortvända... , videovisning

Mångkulturellt Centrum, Botkyrka 961024

Seminarium arr. Rikskonserter. Föreläsning och workshop. Om DANS eller vanvett i den vardagliga idyllen, videovisning

Samt vid ett antal lärarkonferenser på skolor runt om i landet.

Artikeln Danskonst i gränsland publicerades i boken: Styrka och mod, om barns skapande, utgiven av Rädda Barnen, våren 1998.

Slutord

Utvärdering utifrån projektets frågeställningar

- Vari består danskonstens möjligheter i relation till barnets egen nödvändighet?

Dansen som konstform kan ge barnet en röst. En ordlös gestaltning fokuserar på känslouttryck och ger form och mening till det annars ogripbara. I arbetet med dans växer barnets tillit till en bredare definition av språkbegreppet, att det vi inte säger kan vara lika betydelsebärande som det vi uttalar i ord. Ur denna insikt växer respekten för medmänniskan och vi blir inte bara bättre på att uttrycka oss utan också på att lyssna. I mötet med den professionella dansaren och dansföreställningar kan barnet spegla sig också i andras synsätt och värderingar. Konsten blir en tillgång. Så ges förutsättningar för en utvecklad jaguppfattning och en stark självkänsla (se vidare artikeln: Danskonst i gränsland).

- Hur ser rörelsens språklighet ut?

Rörelse kommunicerar utifrån en medveten eller omedveten avsikt. Kroppen är ständigt aktiv i sitt tilltal. En rörelsens grammatik är omöjlig då dess variabler är oändliga och tolkningar alltid avhängiga dess kulturella, sociala men också rent kroppsliga ursprung. Vad är det då som kommunicerar en avsikt eller vilja? All rörelse har en tid, en energi, ett rumsligt förlopp. Det är genom att studera dessa parametrar och utveckla sin skicklighet i användandet, komponerandet, som ett medvetet förhållande till det kommunikativa möjliggörs. Denna kunskap kan användas i dans - men även som berikande tillgång hos den enskilde. Alla har vi glädje av ett utvecklat språk.

Detta är ett ämne som upptar mitt medvetande dagligen. Jag arbetar på en fördjupad text om detta under rubrik **Danskonst i språkets utmarker**. Källan till dansen finns här.

- Vilka är danskonstens möjligheter inom grundskolan?

Om vi som vuxna kan se konsten som en nödvändig tillgång i våra liv, kan den bli det också inom grundskolan. Möjligheterna är oändliga, men som skolan ser ut idag är dessa möjligheter starkt begränsade. Nyttospekten lägger "locket på". Dansen ska alltid vara bra för något annat.. som inlärningsinstrument i historia eller matematik, för en förbättrad gruppdynamik, för en utvecklad motorik, för högre läsprestanda osv. Låt oss se detta som positiva bieffekter och låta dansen finnas i skolan som dans.

Mötet med konsten ger en större tilltro till eget hopp, dröm och längtan. Den konstnärliga gestaltningen kan bidra till en vidgad världsbild och en mer medveten livsåskådning, även om det är mycket svårt att kommunicera över våra kulturella och sociala gränser. Möjligheterna måste provas!

Stockholm den 8 november 1999

Efva Lilja
Koreograf och konstnärlig ledare E.L.D.
Norr tullsgatan 7
113 29 Stockholm

Arbetets uppläggning och tider under de tre åren

Första terminen hösten 1996:

- 28 aug första arbetsdagen med klassen, presentation av projektet, de skrev ner sina tankar kring ordet dans, träning, workshop, eftersnack med lärarna. Peter och Nicklas, 8 tim. Efva 10 tim.
- 29 aug träning, workshop, Efva, Peter och Nicklas, 6 tim.
- 30 aug träning, workshop, redovisning, föreställning för eleverna **DU4** framfördes på skolgården av Peter och Johanna. Klassen såg videon **Sagan om tiden**, samtal om kroppsspråk. Efva, Peter, Nicklas, Johanna 6 tim.
- 11 sept träning, workshop, fotografering. Peter, Nicklas, Hans 5 tim. Efva 6 tim
- 19 sept en grupp till musikstudio, övriga workshop, Efva, Peter, Nicklas, Anna, Johanna, 6 tim. Tommy 3 tim.
- 10 okt en grupp till musikstudio, Tommy 3 tim.
- 11 okt lyssnade till killarnas musikarbeten, träning, workshop. Efva, Peter, Nicklas, Anna, Johanna, praktikanter Julia och Adrienne från åk.9 Viksjöfors, 5 tim.
- 21 okt en grupp till musikstudio, övriga träning, workshop. Efva, Peter, 5 tim. Tommy 3 tim.
- 12 nov hela klassen till oss, såg repetition , arbetade med egna kompositioner, ljussatte, redovisade. Efva, Peter, Nicklas, Anna Johanna, Urban, Aba, 6 tim.
- 27 nov genomgång av komp. träning, workshop, uppdelning av arbetsgrupper. Efva, Peter, 5 tim.
- 5 dec träning, repetitioner av kompositioner. Efva, Peter, Anna, Johanna, 5 tim. Efva planering av vårterminen 2 tim.

6 dec E.L.D. föreställning **OM... det andra, Den Obrutna** och eleverna visade sina kompositioner till vilka Stockholms Saxofonkvartett spelade. Inför hela skolans högstadium. Efva, Peter, Nicklas, Anna, Johanna, Urban, Matte, Sven, Jörgen, Leif, Per. 8 tim.

Höstterminen omfattade totalt 335 arbetstimmar.

Andra terminen våren 1997:

23 jan presentation av arbetsplanering inför videoproduktion, förberedelser, synopsis m.m. med klassen samt plan. möte med lärarna. Efva 7 tim.

17 feb repetitioner, förberedelser för inspelning, Efva, Jesper 6 tim.

3 mars inspelningsdag, Efva, Jesper, Peter, Johanna, 6 tim.

24 mars inspelningsdag, Efva, Jesper, Peter, Johanna, 6 tim.

25 mars inspelningsdag, Efva, Jesper, Peter, Johanna, 6 tim.

17 april redovisning av ”grovskiss” redigeringen, diskussion, slutplanering klassen hos oss. Efva, Jesper, Peter, Johanna, 5 tim.

16 maj förhandsvisning av den färdiga videon, klassen hos oss. Efva, Jesper, Peter, Johanna, Urban, Marion, 2 tim.

20 maj presentation av **En sjuas tankar bland levande människor och döda ting** inför Fittjaskolans högstadium. Efva, Jesper, Peter, Johanna, 6 tim.

Februari – maj arbetade Jesper med förberedelser, inspelning, redigering, musikläggning, grafik och handledning av elever som medverkande i detta arbete samt med omslag och kopiering, 320 timmar. Efva deltog i redigeringsarbetet 25 tim.

Under året har barnen fått möta och arbeta tillsammans med:

Koreografen Efva Lilja (undertecknad), dansarna Johanna Björkvall, Anna Koch, Niklas Kärrstedt och Peter Lagergren, tonsättaren Tommy Zwedberg, musikerna Jörgen Pettersson, Sven Westerberg, Per Hedlund och Leif Karlborg, ljusdesigner Mats Andreasson, ljus tekniker Jan Pettersson, fotograf Hans Skoglund och videofilmare/redigerare Jesper Ingerlund

Vårterminen omfattade totalt 492 arbetstimmar.

Hela läsåret totalt 827 arbetstimmar.

Tredje terminen hösten 1997:

under augusti: olika planeringsarbeten och förberedelser, kontakter TV, festivaler

etc ang. videon, översättning av text till engelska, samtal med olika forskningsinstanser, statens kulturråd (Gerd Hillman), centrum för barn och ungdomskultur i Växjö (Per Ekedahl), kontakter med klassens nya lärare (Anna Sjögren), arbetstid Efva 32 tim.

25 augusti planeringsmöte på Fittjaskolan, Efva och Anna, 2 tim.

september: förb. koreografiskt arbete utifrån elevernas idéer, eleverna skrev brev till mig med synpunkter, idéer... samt skrev på givet tema: om kamratskap, Efva 10 tim.

12 september möte med klassen på skolan, indelning i fyra olika arbetsgrupper, planering av samarbetet, genomgång med barnen praktiska frågor, kontrakt till skolan (Marianne), Efva 3 tim.

grupp 1 Navroz, Sengül,

1/10 9-11 hos oss, 6/10 9-11 hos oss, 10/10 9-11 hos oss + video, Efva 9 tim. Johanna 4 tim.

grupp 2 Tarik, Idris

15/10 9-11 hos oss, 16/10 9-11 hos oss + video, Efva 6 tim. Peter 3 tim. Hjalmar 3 tim.

grupp 2 Selma, Hatice, Ayse

29/10 9-11 på skolan, 6/11 9-11 på skolan + video, Efva 6 tim.

10/11 Fira klassen! 13.30 på skolan, filmvisning i aulan, prisutdelning, press, Efva 8 tim.
Jesper 8 tim.

grupp 3 Susan, Belkizar, Arzu

13/11 9-11 på skolan + video, Efva 3 tim.

grupp 4 Erdal, Adem, Adem

3/12 9-11 på skolan, 4/12 9-11 på skolan + video, Efva 6 tim.

5/12 Hela klassen på skolan, Efva 3 tim.

I dessa timmar ingick förberedelsearbetet för varje arbetstillfälle. Utöver dessa uppskattade jag antalet timmar för planering och utvärdering till 15. E.L.D. lade ner 121 arbetstimmar på projektet under höstterminen.

Arbetstider under våren 1998:

30 jan planeringsmöte Anna, Efva 2 tim.

Efva förredigering. av video inför visning, 6 tim.

5 feb hela klassen hos oss, videovisning av höstens arbeten. Efva 3 tim.

Hjalmar 3 tim.

17/2 9-11, 20/2 9-11, 9/3 9-11

alla flickor hos oss + video, Efva 9 tim.

24/3 9-11, 27/3 9-11, 31/3 9-11

alla killar hos oss + video, Efva 6 tim. Peter 6 tim. Hjalmar 9 tim. Jesper 3 tim.

27 mars lunch möte med Birgitta Ehlin hos oss, planering, Efva 2 tim.

1 april hela klassen hos oss + video, Efva 6 tim. Peter 3 tim. Hjalmar 3 tim.
Jesper 5 tim. Johanna 3 tim. Alexandra 3 tim. Hasse 4 tim.

Hela april och in i maj videoredigering och kontinuerliga kontakter med klassen, Efva 12 tim.
Jesper 110 timmar.

14 maj hela klassen hos oss, slutarbetet med material till videon, Efva 4 tim. Jesper 8 tim.

Under maj: Tarik kom för att arbeta med musikläggningen, Susan och Belkizar för att spela in röstljud, Adem, Mecan och Erdal för att spela in dialog, Hatiche för att läsa in förtexten. Efva 4 tim. Jesper (inspelning, ljudläggning, musik, grafik) 40 tim.

11 juni hela klassen hos oss för att se den färdiga videon, Efva 3 tim. Jesper 3 tim.

12 juni möte med Birgitta Ehlin hos oss, Efva 1 tim.

juni - juli arbeten med utvärdering och planering inför sista årets arbete, Efva 34 tim.

I dessa tider ingår förberedelsearbetet för varje arbetstillfälle. Utöver dessa tider uppskattade jag antalet timmar för planering och utvärdering till 10. E.L.D. har lagt ner 305 arbetstimmar på projektet under vårterminen.

Totalt antal arbetstimmar för E.L.D. under andra året var 426.

Femte terminen hösten 1998:

juli – augusti arbete med utvärdering och planering inför det kommande året, Efva 15 tim.

11 augusti möte med klassläraren Anna Sjögren, planering, idé diskussion, Efva,
Marion Wiener, 2 tim.

september alla elever har skrivit om tankar kring kärlek, Efva arbetar med
planering utifrån elevernas texter och håller kontakt med klassen via
Anna, 10 tim.

15 okt arbetsstart, helklass, synopsis, bildmanus m.m., från E.L.D: Efva,
Stina, Helene, Hjalmar, Anna samt två praktikanter, 6 tim

22 okt Klassen ser föreställning hos E.L.D.: Den obrutna och OM...det andra

november förberedelser inför grupparbeten, dansarna 8 tim. Efva 12 tim

30 nov heldag med grupp 1, Helene 7 tim., Efva 9 tim.

- 1 dec heldag grupp 2, Stina 10 tim., Efva 11 tim.
- 2 dec heldag grupp 3, Efva 10 tim.
- 3 dec heldag grupp 3, Hjalmar 9 tim., Stina 5 tim.
- 4 dec heldag grupp 4, Anna 9 tim., Efva 9 tim.

Sjätte terminen våren 1999:

- januari arbete med inspelat material, Efva 4tim.
- 22 januari skriver till klassen om vårens planering, Efva 1 tim
- 2 februari videoinspelning med alla dansare, 3tim.
- februari Jesper och Efva arbetar med inspelat material, 3 tim.
- mars – april Jesper och Efva arbetar med redigering och grafik i samråd med klassen, Jesper 160 tim., Efva 20 tim.
- febr.- april kontakt med skolans tjänstemän och lärare, Efva 3 tim.
- 14 april heldag med klassen, Efva 6 tim.
- 17 april planeringsarbete inför slutredovisning, arb. Med text, Efva 4 tim.
- 19 april mer planering, utskick m.m. Efva 4 tim.
- 21 april arbete med videon, för- och eftertexter, kontakter med skolan, Efva 4 tim.
- april tonsättaren Tommy Zwedberg arbetar med musikinslag, 24 tim.

- 26 april elever hos oss för ljudarbete, Jesper 2 tim.
- 27 april elever hos oss för ljud- och musik arbete, Jesper 2 tim., Efva 3 tim.
- 28 april hela klassen hos oss för slutarbete, Efva, Jesper och alla dansare, 2 tim.
- 3 maj slutredovisning inför hela Fittjaskolan, Jesper och Efva,7 tim. Urban och Marion 3 tim.
- augusti utvärdering och sammanfattning av projektet, Efva 38 tim.

Från E.L.D. medverkade under året:

projektansvarig, koreograf och konstnärlig ledare Efva Lilja
dansare Stina Ahlberg, Helene Karabuda, Hjalmar Blomqvist samt praktikant Anna Lindberg
videoredigerare Jesper Ingerlund
tonsättare Tommy Zwedberg.
från vårt kontor producent Urban Skoglund och marknadsförare Marion Wiener.

Tredje och sista året omfattade 487 arbetstimmar.

Projektet har avslutit totalt 1 740 arbetstimmar.